

Др Радослав РАСПОПОВИЋ*

ПОКУШАЈ ОСНИВАЊА ФРАНЦУСКОГ КОНЗУЛАТА НА ЦЕТИЊУ 1807/1808.

Тема нашег реферата временски излази из хронолошких одредница скупа, тј. тиче се периода који је претходио новом административном уређењу које је, у новоосвојеним крајевима, увео Наoleon Бонапарта оснивањем Илирских република 1809. на бившим аустријски територијама, након битке код Вергама и Шенбрунског споразума из 1809. Покушај оснивања конзулата преходио је, дакле времену формирања Илирских провинција, али није био у супротности са новим политичким концептом који је усвојио и коме је тежио Наполеон Бонапарта. Његова политичка оријентација постала је препознатљива по принципу универзализма, тј. тежњи ка стварању свјетске империје и потпуне доминације у међународним односима, против кога се, супротно основним вриједностима свог времена, неколико вјекова раније борио његов претходник, први министар Француске, католички прелат кардинал Armon di Plezi Rišelје, помажући борбу протестаната ради салабљења државе Светог римског царства њемачког народа.

Но, у вријеме када је тај концепт Наполеоновим ратовима поново афирмисан, десиле су се бројне промјене на европском копну. Оне објашњавају и околности под којима је дошло до покушаја оснивања француског конзулата у Котору, односно Цетињу. Потреба за његовим оснивањем произилазила је из начина функционисања међународног поретка и карактеру односа између великих сила, успостављених након буржоаске револуције у Француској 1789. Ратови које је млада Француска република повела против европских монархија крајем XVIII и почетком XIX вијека, најприје под идејама револуције, а касније, проглашењем Наполеона за цара 1804, превасходно из освајачких намјера, изазвали су политичке потресе, угрозили су позиције великих сила и успостављени

* Аутор је директор Историјског института Црне Горе.

однос равнотеже снага. Борба за прерасподјелу моћи, коју је француска еспанзија изазвала постављала је на дневни ред питање судбине Османског царства. Опасност од једностраног актуелизовања Источног питања, освајањима Наполеона, био је један од разлога стварање коалиција, тј. груписање држава на антибонапартистичкој основи. С друге стране, то је јасно говорило о покушају Наполеона да утицај Француске проширује и на просторе османске империје, којој је Црна Гора званично припадала, и тиме ствари упоришне тачке за своја даља освајања.

Не улазећи у бројне аспекте питања која су се с могућношћу ратног похода Наполеона на османску империју отварала, укључујући и склапање руско-турског сопоразума из 1799, којим се и Османско царство прикључило антинаполеоновској коалицији, кораци које је неколико година раније предузела Црна Гора да, приближавањем моћној Француској, након мира у Кампоформију (1797) и првог запосиједања Боке од стране Аустријанаца, оствари неке од задатака своје националноослободилачке борбе, нијесу наишли на симпатије у Петрограду. Сломом Млетачке републике и уласком Аустрије у Далмацију и Боку Которску 1797. године, Црна Гора је за сусједа добила моћну царевину, чије је присуство спречавало остваривање циљева ослободилачке борбе и државноправног конституисања.

СТИЈЕШЊЕНА између амбициозних планова Беча и, у односу на Црну Гору, моћне османске царевине, последице безуспјешних апела за већу помоћ упућиваних Русији, Црна Гора је учинила прве кораке ради успостављања ближих односа са Француском.¹ Посматрано из угла односа Русије и Француске,² такав акт црногорских званичника био је супротан руским интересима на Балкану. Нови правци спољнополитичког дјеловања Црне Горе били су неприхватљиви за Русију због евентуалног војног савезништва Црногораца и Француза и, нарочито, у перспективи могућег сукоба руске и француске војске али и због политичких планова Русије у случају Наполеонова похода на Османско царство.

Према утврђеним правцима спољнополитичког дјеловања руског двора, он је у случају избијања ратног сукоба између Француске

¹ Д. Вуксан о томе пише: „Кад је владика дошао у везу с француским вишим официром Феликсом де Лапрад не знамо, али знамо да му је 1803. послао у Ла Хе (La Haye – Холандија) свога синовца (Николу?) с писмима, којима га је позивао да дође у Црну Гору и да предузме команду над црногорском војском против Аустрије. У исто вријеме овластио је владика де Лапрада да, у име његово, стави Наполеону на располагање све његове силе.“ Душан Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, Цетиње 1951, 94; Ђ. Пејовић, *Црна Гора у доба Петра I и Петра II*, 356.

² Након проглашења Наполеона за цара, непријатељство између Француске и Енглеске из 1803. обновљено је 1805, када је против Наполеона створена коалиција у којој су, осим Енглеске и Русије, били још Шведска, Аустрија и Напуљ.

и османске империје, основним задатком своје земље сматрао заштиту Османског царства.³ У случају да поход Наполеона, ипак, не буде могуће зауставити, једно од компромисних рјешења које се тичало и Балкана састојало се у образовању независне државе, под покровитељством Порте и заштитом Русије, од свег словенског живља од Бококоторског залива до Србије. Друга таква држава могла је бити образована од грчких области уједињених у Јонску републику. Обје државе добиле би независну управу, слично Дубровачкој републици или Републици Седдам Острва. Прва њихова обавеза била је да не дозволе Французима да продру на османску територију.

Имајући у виду овакве планове Русије, јасно је зашто су ближе везе Црне Горе, односно митрополита Петра I, с Французима изазвале оштру реакцију Петрограда. Не мирећи се с могућношћу губљења важног упоришта своје спољне политике на Балкану, Русија је у Црну Гору послала специјалног савјетника, грофа Марка Ивелића, повјеривши му важну дипломатску мисију. Неуспјех мисије Марка Ивелића, руског генерала родом из Рисна и архимандрита Степана Вучетића, започета почетком новембра 1803,⁴ усмјерене према Петру I и његовом секретару опату Долчију, као „главним протагонистима“ новог спољнополитичког курса Црне Горе, требало да онемогући продор католичанства и заустави даље освајачке планове Наполеона на балканском простору.

Неуспјех Ивелићеве мисије и њене негативне посљедице настојали су се ублажити оснивањем руског конзулата у Котору. Конзулата у Котору, на челу са Мазуревским, одржао се наредних неколико година, прије свега, због жеља Аустрије и Османског царства да битније не нарушавају односе с Русијом. Његову коначну судбину одредиле су промијењене међународне околности. Одлукама мира у Пожуну (26. децембра 1805), након побједи Наполеонове војске над аустро-руским трупама код Аустерлица (2. децембра 1805), Бока Которска припала је Француској. Рок предаје Далмације и Боке Которске Наполеону утврђен је за 2. јануар 1806. године. Стеван Санковски,⁵ који је у Црну Гору

³ Управляющий министерством иностранных дел А. А. Чарторыйский П. А. Строганову, 6 (18) февраля 1806; Внешняя политика России XIX и начала XX века, серия I, том III, Москва 1963, 54–56.

⁴ Обично се у литератури наводи да је мисија Ивелића започела средином октобра 1803. Но, како му је царска грамата уручена 28. октобра, тек је почетком новембра могао бити у Боки.

⁵ П. А. Ровински наводи да је Стеван Санковски био наименован за опуномоћеника код владике Петра I. У писму цара Александра које је Санковски донио у Црну Гору садржано је и његово обраћање црногорском народу. П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, том I, 548.

дошао средином 1805, донијевши материјалну помоћ, са задатком да и даље ради на продубљењу руског утицаја и мобилисању Црногораца и Брђана за ствар Русије, обавијестио је почетком јануара 1806. да је руска влада донијела одлуку да повуче свог конзула из Котора. С обзиром на то да је на Боку Которску требало проширити суверенитет Француске, која је била у непријатељству с Русијом, и њихове дипломатске и конзуларне односе требало је прекинути.⁶

Даљи ток догађаја одложио је долазак Француза у Боку. Руски конзулат у Котору ипак је престао да ради, јер су већ у фебруару 1806. црногорско-бокељска и руска војска ослободиле Котор и цијелу Боку Которску од аустријских власти. Тиме је престала потреба за заштитом Црногораца у Аустрији.

Оснивање руског конзулата у Котору с наведеним дјелокругом надишло је његов конкретан дипломатско-конзуларни значај. С једне стране, он је био званично конзуларно представништво Русије у Аустрији, са функцијама какве та врста односа међу државама подразумијева. С друге стране он је имао функцију представљања и заштите интереса народа који је званично припадао османској империји и који још увијек није имао све облике државности, али је успио да изгради одређен степен самосталности и посебан статус у оквиру Османског царства. Тако посматран, он је имао много већи значај са становишта потврде те посебности, на чијим је историјским перспективама било не само јачање државне организације већ и потреба заједничке ослободилачке борбе и уједињења са сусједним неослобођеним народом.

Догађаји који су опредијелили судбину руског конзулата у Котору утицали су и на исход настојања усмјерених на ширење утицаја Француске на територије у сусједству, у вријеме када унутрашња организација власти у виду Илирских провинција, на освојеним територијама, још није била уведена. То се настојало постићи путем отварања француског конзулата на Цетињу.

Након што је победио аустријску војску код Улма 1805. године, један од најзначајнијих војсковођа у свјетској историји Наполеон Бонапарта крајем исте године славио је још једну велику побједу – овог пута над руско-аустријском војском код Аустерлица. И у наредним годинама настављени су велики ратни успјеси Наполеона. Најприје је у биткама код Јене и Ауерштета поражена пруска војска (1806), а у бици код Фридланда (1807) и руска. Мир између француског цара и представника коалиционих држава потписан је у Тилзиту 25. јуна 1807. По његовим одредбама Бока је припала Француској.

⁶ Бранко Павићевић, *Црна Гора и Бока Которска од пожунског до тилзитског мира 1805–1807*, Историјски записи, бр. 3–4, 1985, 5.

Бока Которска и Далмација биле су додијељене Наполеону и по одредбама мира у Пожуну. Међутим, не само да предвиђени рок предаје ових области француским трупима (2. I 1806) није испоштован већ је, штавише, црногорско-приморска војска, потпомогнута руском флотом, крајем фебруара 1806. читаву Боку Которску ослободила од аустријских трупа. Тиме је предаја Боке Французима одложена до Тилзитског мира (1807).

Мада је са закашњењем стигла у Црну Гору, ова вијест је као своју прву посљедицу имала поништење ратних резултата црногорске и руске војске у Боки, односно обавезивала их је на повлачење са освојених територија. То је учињено закључно са 31. јулом 1807, када су Французи заузели градове у Боки.

Добивши за новог сусједа моћну царевину, Црногорци су се нужно морали сусрести с питањем будућих односа с њом. На скупштини главара одржаној 6. августа било је говора о томе „како се имају Црногорци односити са новим, а како са старим сусједима“.⁷ Том приликом закључено је да се одржи састанак с француским генералом Мармоном каснијим гувернером Илирских провинција. Тако је отпочело успостављање ближих црногорско-француских односа, из којих је произишла идеја о оснивању француског конзулата у Црној Гори. О почетку и току разговора са Французима била је обавијештена и Русија, посредством њеног изасланика Стефана Андрејевича Санковског, који је у то вријеме још увијек боравио у Црној Гори.

Питање отварања конзулата није покренуто на првом састанку владике Петра И са генералом Мармоном 13. августа 1807. у Котору.⁸ Мармон је увјеравао владика да је „за Црногорце најбоље да живе у слози и миру са Французима и да би за Црну Гору, с обзиром на њен положај, било најкорисније да прими покровитељство Наполеоново“.⁹ Идеју о покровитељству владика није прихватио, јер је Русија била покровитељ Црне Горе, али је постигнут начелан споразум о животу у миру.

О одржавању састанка и садржини разговора вођених са француским генералом владика је прогласом од 27. августа 1807. обавијестио

⁷ Исто, 164.

⁸ Послије уласка Француза у Боку, Мармон је према Наполеоновим упутствима затражио састанак с владиком Петром I. Уговорено је било да се састану код тврђаве Тројица 22. августа 1807. Мада је с пратњом дошао на уговорено мјесто, владика и Црногорци нијесу хтјели да уђу у тврђаву опкољену војском, бојећи се преваре. Нови састанак посредовањем Санковског био је заказан за 25. август у Котору. Мада се одазвао позиву и сишао пред Котор, владика није хтио ући у град док његовој пратњи није дозвољено уношење оружја. *Maršal Marmont – memoari, priredio i preveo Frano Baras, Split, 1984, 15, напомена 95.*

⁹ Д. Вуксан, *Петар I Петровић Његош и његово доба*, 166.

Црногорце и истовремено молио да својим понашањем у градовима у Приморју не дају повод за нарушавање пријатељских односа са Французима.

О отварању француског конзулата први пут је разговарано на састанку црногорског владике са генералом Лористоном 14. октобра 1807. Према подацима из литературе, владика је пристао да се „при Црној Гори, са сједиштем у Котору оснује француски конзулат“.

У фебруару 1808, позивајући се на претходно вођене разговоре, Мармон је у Црну Гору послао официра Павла Томића, који је у Стањевићима предао владици писмо у коме га је Мармон обавјештавао да је његово величанство цар Француске и краљ Италије „одлучио да држи свога конзула међу Црногорцима“. За привременог вршиоца послова сталног конзула у Црној Гори одређен је доносилац писма Павле Томић. Према садржају Мармонова дописа, Томић је требало да дијелом борави на Цетињу, а дијелом код његова преосвештенства владике у манастиру Стањевићима.¹⁰

Документ који је био упућен владици имао је карактер патентног писма, односно акредитива, пошто је Томић, иако се званично називао конзулом, био одређен за „посланика Његовог Величанства“, тј. био именован за обављање не само конзуларних него и дипломатских послова.

Вјероватно поучен искуством из претходних односа са Француском, односно Русијом у периоду 1804–1806, који су претходили отварању руског конзулата у Котору, наком првих контакта Црногораца са Французима, и неуспјеле мисије Марка Ивелића, Петар И је, иако не коначно, негативно одговорио на предложену понуду. Мармона је извијестио да у његовим ранијим разговорима с Лористоном није било говора о томе да конзул буде постављен да „у Црну Гору живи“, већ да „његов Император“ жели поставити конзула у Котору, ради очувања „сусједског мира“. С обзиром на такав договор, владика на крају свог писма закључује да Црногорци „без опште народне скупштине“, која се није могла састати прије маја, и без консултовања руског цара, конзула „ни никога другог ни под каквим начином примити не могу“.

О преписци са Мармоном владика је обавијестио руског посланика при бечком двору А. Б. Куракина – тражећи од њега инструкције

¹⁰ О Томићевом именовану Мармон каже: „За сталног конзула код Црногораца одабрах официра из Далматинске легије по имену Томић, човјека врло интелигентног. Владика га прими с пажњом али се успротиви да његово стално пребивалиште буде у Црној Гори. Затражи да га смјестим у Котор, одакле ће га моћи посјећивати у самостану на Цетињу увијек кад буде потребно преговарати“. *Maršal Marmont – memoari*, priredio Frano Baras. 106-107.

за даљи рад. Увјерен да владика неће поступити противно интересима Русије, која, осим тога, због тренутно бољих односа са Француском није показивала узбуђење поводом црногорско-француских односа, као неколико година раније, препустио је да владика сам ријеши ово питање. Тако је на Скупштини главара одржаној 4. маја 1808. разматран француски предлог. Одлука Скупштине у погледу оснивања конзулата била је негативна.¹¹

Одговор Црногораца, иако је давао повода за много другачије реакције, јер се радило о увреди достојанства велике силе, чији је суверенитет био изражен у личности владара, односно цара, Наполеона Бонапарте, није одвратио Французе од намјере да оснују конзулат у Котору. Схватајући да је дио разлога за неуспостављање конзуларних односа био садржан у неприхватљивости личности конзула који је био предложен, Мармон је у писму владици од 19. јула предложио да се, кад буде „објављено примљење конзулско“, умјесто Томића именује други конзул „ма не Дубровчанин никад“. Што се тиче смјештаја конзула, инсистирао је на Цетињу, али није искључивао могућност да буде „и на другој страни“. Конзул се не би мијешао ни у какве послове Црногораца. Једина његова функција била би да преноси поруке которског „гуверна“ владици и да брине за „управност и окончаност“ дјела. Осим писара, у његовој служби не би било других лица. Зановић, који је владици пре-

¹¹ Закључак Скупштине је био да: „1) Ми нијесмо никада имали ни од једне државе конзула, ни другога под икаквим именом иностраног човјека... у наша мјеста; 2) ми немамо градова ни вароши, тако ни домова за конзулско пребивалиште, осим по горама распршена села и у њима наше мале и небогате, но слободне кућице, напуњене нашом чељади; 3) ми не чинимо велике трговине и трговци, подложени Краљевини од Италије, не иду трговати у нашу земљу или преко наше земље у турску државу, него ми сами што имамо продати то продајемо у градове и на пазаре трговцима Краљевине Италијанске, а највише пред Котор, како и оно што купујемо у турску земљу и међу нама и реченим трговцима не бива суд и погодба на другу страну него у њихова мјеста, у која се састајемо; 4) међу нама није утврђено, него само започето пријатељство, које...“ не може „учинити да један конзул од једне толико велике државе имаде прилично мјесто и част, која се пристоји; ... 6) ми по нашем, као горски људи, природном расуђивању за праведно находимо, када би која му драго држава хтјела поставити конзула, или другога чиновника... међу нас и у наша мјеста за која велика бјела послати, да га пошаље са знањем и допуштањем рускога двора, који нас од давних времена под својим покровитељством садржава и којему смо ми усрдношћу и вијерношћу привезани ништа мање од самих Руса... 7) ми желимо сусједски мир и тишину на обје стране, а особито с Краљевином Италије чистосрдечно чувати, но по вишеписаним разлозима Вашем Високопреосвештенству из договора и јединокупнога гласа свега данашњег нашега сабора и цијелога црногорскога и брдскога народа темељито господину Зановићу одговорити, да ми ни по који начин ни реченога Томића, ни другога конзула примити не можемо, него остајемо с непоколебивим од прародитеља и родитеља усрдношћу и вијерношћу к високославном покровитељу нашему.“

дао ово писмо, обећао је „сличну узајамност“ како би се утврдило пријатељство између Мармона и владике Петра I.

Учињени уступци и исказана добра воља од стране Француза нијесу измијенили ранији став Црногораца. На скупштини главара од 6. августа, која је о овом новом предлогу поново одржана, потврђени су разлози „због којих не може бити примљен у Црну Гору француски конзул“.¹²

Са добијањем овог одговора Француска је одустала од оснивања конзулата у Црној Гори. Више није било разлога да једна тако велика сила инсистира на отварању конзулата.

Плашећи се да одбијање Црногораца може изазвати и нежељену реакцију Француза, Петар I је о свему обавијестио руског посланика у Бечу. Владичина забринутост била је основана. Извјештавајући Наполеона о ставу Црногораца, Мармон је истовремено и сугерисао: „ако се предвиђа прекид, било са Русијом било с Аустријом да ту прилику треба искористити да се покори Црна Гора“. За ту акцију је тражио осам дана и седам до осам хиљада војника. Излажући цјелину своје замисли, предлагао је овај план: „Од Цетиња... направио бих једну тврђаву која би доминирала читавом земљом последије освајања. Да би служио као сигурно пребивалиште француским трупима, у њему бих смјестио њихове магацине. Да би се ослободило становништво, организовао бих један јаки пук. Најзад, предлагао сам по угледу на Римљане и на Карла Великог да се депортира један дио становништва и да се упути, на примјер, да крчи пут кроз пустаре у Цајсту (Холандија). Али - завршава Мармон - ни један од ових пројеката се не допаде императору“.¹³

¹² Овога пута је речено: „1) будући народ црногорски и брдски вазда од толико времена био је вољан и слободан и није никада имао друге власти врху себе, осим само што смо били у протекцији цара рускога, а сам је собом владао и управљао, колико је по нашем стању било могуће, а толико имали смо једнога митрополита међу нама, природнога Црногорца, којег смо поштовали и држали за нашега старешину и за нашу врховну власт; 2) били су међу нама од различних држава послати и за различна времена људи, који су по инструкцијама од њихових влада радили за интерес њихов, а никада за наше поштење, и наш народ много је претрпио од таквих долазака; 3) не налазимо ни једног разлога, по којему бисмо пустили међу нас француског конзула, будући међу нама нема градова, мјеста и прилике за конзула, пошто ми не водимо велику трговину, а и то што је имамо свршавамо је с поданицима которским у њихове градове и кад имамо ради тога какву диференцу ми се не стидимо да се судимо с њима пред њиховим властима у Котору; 4) ми сви желимо да живимо с Французима и с њиховим људима у доброј љубави и дружби и добром складу и радићемо да не буде с наше стране учињена ни једна ствар, која би могла увриједити част или интерес ма и једнога францускога поданика; 5)...да стајање конзула францускога у Црној Гори не може друго учинити него само смутњу, мрзост и зло међу народом црногорским и Французима и њиховим поданицима; 6) по свима вишеименованим и многим другим разлозима сви једногласно утврђујемо да никад нећемо међу нас примити никога под именом конзула француског.“

¹³ Исто, 170–171.

Послије руског конзулата у Котору, који је представљао вид одржавања конзуларних односа посредством треће земље, предлог о оснивању француског конзулата у Црној Гори стављао је у изглед успостављање директних конзуларних односа путем сталног представника Француске акредитованог на Цетињу. У предлогу о оснивању конзулата нуђена је „и слична узајамност“ тј. и активно конзуларно право, односно могућност да и Црна Гора отвори конзулат у Котору.

Црногорци су, међутим, и једну и другу од наведених понуда одбили. Из одговора које су на француски предлог дали произилази да су, поучени претходним искуством нарушавања добрих односа са Русијом због контаката са Французима, жељели по сваку цијену одржати добре односе са „једновјерном и једноплеменом заштитницом“. Из садржаја датих одговора произилази да је Црна Гора, историјски гледано, још увијек била неспремна да прихвати пружену понуду за укључивање у међународне односе на наведени начин, односно да везе са сусједима одржава путем представника сталног карактера. Ниво друштвене свијести у Црној Гори, која је у то вријеме званично била до Османског царства, није дозвољавао могућност присуства страног конзула, јер то није схватано као вид међународне афирмације, признања њеног аутономног статуса и високог степена самосталности у односу на Османско царство, већ управо обрнуто. Сам акт успостављања конзуларних односа тумачен је као аутоматско проширивање француског покровитељства над Црном Гором и губитак оствареног степена независности. Тако су за постојање конзулата везиване посљедице које он, непосредно, није могао произвести.¹⁴

Намјера Француске да своје односе са Црном Гором уреди на овај начин говори и о степену историјске и међународноправне посебности до кога је Црна Гора у свом државноправном развоју била дошла. Сем тога, ситуација која је постојала неколико година затим и чињеница да је сједиште једне од илирских провинција било у Котору говори о војничком значају који је придаван Црној Гори, због њене природне повезаности с Боком. У Наполеоновим ратним плановима, једна од најважнијих тачака на југоистоку Европе била је Бока Которска. Околност да се Црна Гора налазила у њеном залеђу и да је у војничком смислу значајно утицала на судбину Боке давала јој је и посебан значај. Француска је жељела да у евентуалним ратовима с Османском царицом или Русима има уза се Црногорце, ту „базу“ која контролише Боку Ко-

¹⁴ Наполеон је сматрао врло важним постићи покорност Црногораца. Мада „није захтијевао да постану поданици попут Далматинаца“, ипак је сматрао да они, с обзиром на то да нијесу одустајали од своје независности, треба први да затраже његову заштиту. *Maršal Marmont – memoari*, pređedio i preveo Frano Baras, 106.

торску, не само у војном већ и у духовном смислу. Од коликог је, пак, значаја била позиција Црне Горе за судбину Боке Которске показао је и наставак догађаја, односно ратови против Наполеона који су услиједили и који су 1813. довели и до, иако краткотрајног, историјски веома значајног уједињења Црне Горе и Боке.

Dr Radoslav RASPOPOVIĆ

ATTEMPT OF ESTABLISHING FRENCH LEGATION
IN CETINJE IN 1807/1808

Summary

The paper deals with the attempt of establishing a French Legation in Cetinje between 1807 and 1808. It analyzes the position of Montenegro in the context of international relations of the Napoleon era, and the reasons which prevented the establishment of such diplomatic representation in Cetinje.

The author attributes the reasons for the failure to establish the legation to historical circumstances, from the aspect of both foreign and internal policy.

KEY WORDS: *France, Russia, Montenegro, Napoleon era, French legation*